

Bartosz Mickiewicz

Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie

PRZEJAWY AKTYWNOŚCI EKONOMICZNEJ LUDNOŚCI ZWIĄZANEJ Z ROLNICTWEM¹

APPEARANCES OF ECONOMIC ACTIVITY OF RURAL INHABITANTS

Słowa kluczowe: aktywność ekonomiczna, wykształcenie, płeć i wiek ludności, kierowanie gospodarstwem rolnym

Key words: economic activity, education, sex and age of inhabitants, farm managements

Abstrakt. Celem badań było przedstawienie podstawowych przejawów aktywności ekonomicznej ludności powiązanej z rolnictwem. Analizę przeprowadzono w związku z projektem zmian w systemie dopłat bezpośrednich zaproponowanych przez Parlament Europejski i Komisję Europejską, polegających na wprowadzeniu definicji czynnego i aktywnego rolnika. Badaniami objęto populację rolników aktywnych zawodowo, których pozycję analizowano na tle ogółu członków gospodarstw domowych związanych z rolnictwem. Korzystano z danych zawartych w materiałach powszechnych spisów rolnych z 2002 i 2010 r. Analizowano wybrane cechy aktywnych rolników, takie jak: wiek i płeć, wykształcenie, okres kierowania gospodarstwem rolnym. Badania wykazały, że na obszarach wiejskich występuje zjawisko występowania dużej liczby osób biernych zawodowo, którzy obciążają gospodarstwo rolne. Osoby kierujące gospodarstwem rolnym mają niższy poziom wykształcenia rolniczego niż ogół mieszkańców obszarów wiejskich.

Wstęp

Jedną ze cech ludzkiej działalności jest aktywność, co oznacza uczestniczenie w procesach społecznych i gospodarczych na poziomie swoich możliwości. Pojęcie aktywności ma charakter relatywny i odnosi się do środowiska, w którym ten proces przebiega. Aktywność jest funkcją ogółu czynników wpływających na postępowanie człowieka, przy czym czynniki zarówno psychiczne, umysłowe, wolicjonalne, jak i czynniki fizyczne, wiek, płeć, stan zdrowia wpływają na poziom aktywności [Wiatrak 2005]. Aktywność nie jest wartością stałą, przypisaną określonej grupie zawodowej czy społecznej. Również pomiar aktywności zawodowej nie może być identyczny dla każdego stanowiska pracy, pełnionej funkcji i podjętej roli społecznej. Obok aktywności zawodowej występuje również aktywność społeczna, która powoduje potrzebę uczestniczenia w akcjach zbiorowości lokalnej, mającej na celu pomyślność innych osób. Aktywność społeczna nie wynika na ogół ze stosunków pracy, lecz z dobrowolnie przyjętych na siebie zobowiązań [Wołoszyn 2004].

Na drugim biegunie aktywności stoi bierność, co interpretuje się jako zjawisko niekorzystne dla społeczeństwa, polegające na braku inicjatywy, unikaniu więzi z innymi osobami, a także stan obojętności i braku zaangażowania. Osoba może mieć naturę bierną bądź zajmować bierną postawę wobec życia, nie zamierza więc wykraczać poza minimalne czynności wynikające z roli przypisanej danej osobie.

Rolnik może być aktywny w ramach własnego gospodarstwa rolnego, ale także uzewnętrzniać tę cechę przez podejmowanie inicjatyw w ramach środowiska lokalnego, uczestnicząc przykładowo w pracach organizacji rolniczych. Na ogół zdolności do działania wewnętrznego towarzyszy także aktywność na zewnątrz własnego gospodarstwa, jako przejaw ogólnej predyspozycji psychicznych i fizycznych danego człowieka [Poczta 2012].

Celem badań było przedstawienie podstawowych przejawów aktywności ekonomicznej ludności powiązanej z rolnictwem.

¹ Projekt badawczy został sfinansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki.

Material i metodyka badań

Analizę przeprowadzono w związku z projektem zmian w systemie dopłat bezpośrednich zaproponowanych przez Parlament Europejski i Komisję Europejską, polegających na wprowadzenie definicji czynnego i aktywnego rolnika. Pomiaru aktywności ekonomicznej ludności związanej z rolnictwem po raz pierwszy na tak szeroko skalę podjęto w ramach powszechnego spisu rolnego w 1997 r. W spisie tym zastosowano dwa ujęcia aktywności ekonomicznej ludności:

- bieżąca aktywność ekonomiczna, oznaczająca aktywność lub bierność zawodową w okresie badanego tygodnia; metoda ta była spójna z założeniami GUS i zaleceniami Międzynarodowej Organizacji Pracy, powszechnie stosowanej w innych krajach,
- stała aktywność ekonomiczna, oznaczająca aktywność lub bierność zawodową w okresie 12 miesięcy poprzedzający spis; metoda ta nawiązywała do rozwiązań stosowanych w dotychczasowych spisach, co stwarzało możliwość analizowania danych spisu w ujęciu retrospektywnym.

Z kolei, współczynnikiem aktywności zawodowej według GUS, oznaczał udział osób aktywnych zawodowo w liczbie ludności ogółem. Dodatkową cechą pozwalającą badać ludność wiejską pod względem aktywności zawodowej było ustalenie wieku badanych, ich mobilności zawodowej i poziomu wykształcenia. Badaniami objęto populację rolników aktywnych zawodowo, których pozycję analizowano na tle ogółu członków gospodarstw domowych związanych z rolnictwem. Korzystano z danych zawartych w materiałach powszechnych spisów rolnych z 2002 i 2010 r. W badaniach skupiono uwagę na analizie niektórych wybranych cech aktywnych rolników, jak wiek i płeć, wykształcenie i okres kierowania gospodarstwem rolnym.

Regulacje prawne Unii Europejskiej w zakresie definicji aktywnego rolnika

W propozycji legislacyjnej Unii Europejskiej (UE) z 2011 r. dotyczącej reformy WPR po 2013 r. przedstawiono zmiany w systemie płatności bezpośrednich. Zmiany zmierzają do stopniowego ujednoczenia systemów SPS (system jednolitej płatności) i SAPS (system jednolitej płatności obszarowej) między UE-15 a UE-12, wprowadzenia nowych komponentów płatności i ewolucyjnego wyrównywania ich poziomu we wszystkich państwach UE. Jedną ze zmian jest ograniczenie płatności do tzw. aktywnych rolników, czyli osób czynnych zawodowo. Mając na względzie wyeliminowanie płatności na rzecz wnioskodawców, którzy nie prowadzą rzeczywistej i konkretnej działalności zawodowej, Komisja Europejska (KE) postanowiła zawęzić definicję rolników czynnych zawodowo. Definicja stanowi, że płatności nie byłyby przyznawane wnioskodawcom, których płatności bezpośrednie odpowiadają mniej niż 5% całkowitych wpływów z wszystkich sfer działalności pozarolniczej. W przypadku, gdy obszary rolne stanowią przede wszystkim obszary utrzymywane w stanie naturalnym, przeznaczone są do wypasu lub uprawy, wówczas państwa członkowskie same wypracują definicję aktywnego rolnika [*Wniosek rozporządzenia PE i Rady...* 2011].

W projekcie rozporządzenia UE uwagę skupiono także na drobnych producentach rolnych. Wynika z niego, że każdy rolnik występujący z wnioskiem o przyznanie wsparcia może zdecydować o swoim udziale w systemie dla drobnych producentów rolnych. W ramach tego systemu może on otrzymać ustaloną przez państwa członkowskie płatność roczną w kwocie od 500 do 1000 euro bez względu na wielkość gospodarstwa rolnego. Zamysłem tego było dążenie do uproszczenia płatności, zaś uczestnikom stworzenie mniej rygorystycznych wymogów w zakresie wymogów wzajemnej zgodności oraz zwolnienie z ekologiczności [*Wniosek rozporządzenia PE i Rady...* 2011].

Drugą kategorią producentów rolnych, którą zdefiniowano w dokumentach UE to młodzi rolnicy. Jedyne kryterium pojęcia młody rolnik polega na tym, że jest to osoba mieszcząca się w wieku do 40 lat, przy czym górna granica została ustawiona stosunkowo wysoko. Wynika to zapewne z procesów gospodarczych w rolnictwie, gdzie następstwo pokoleń jest wyznaczone wiekiem przekazującego gospodarstwo. Według propozycji UE płatności podstawowe dla nowych młodych rolników powinny być zasilane dodatkowymi w wysokości 25% w pierwszych pięciu latach od rozpoczęcia przez nich działalności. Dodatek ten będzie zależał od średniej wielkości gospodarstwa w danym państwie członkowskim. Łączne środki mogą obejmować dotacje na roz-

Tabela 1. Ludność obszarów wiejskich według wieku i płci
 Table 1. Rural inhabitants according to age and sex

Wyszczególnienie/ Specification	Ludność ogółem/ Total population	Ludność wiejska według wieku [lata]/Rural population by age [years]									
		0-4	5-14	15-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65 i więcej/ and more		
Polska/ Poland	14 647 306	836 404	2 220 076	2 431 582	2 029 140	2 014 114	1 957 454	1 181 077	1 977 459		
	15 100 762	870 699	1 735 094	2 276 655	2 389 340	2 059 790	2 088 078	1 750 755	1 930 351		
Udział w 2010 r./Share in 2010 (2010 = 100%)	100,0	5,8	11,5	15,1	15,8	13,6	13,8	11,6	12,8		
Mężczyźni/ Men	7 295 361	428 333	1 135 359	1 258 654	1 049 799	1 067 181	1 028 672	563 180	764 183		
	7 528 328	446 568	889 900	1 172 660	1 234 665	1 067 060	1 100 580	881 669	735 226		
Udział w 2010 r./Share in 2010 (2010 = 100%)	100,0	5,9	11,8	15,6	16,4	14,2	14,6	11,7	9,8		
Kobiety/ Women	7 351 945	408 071	1 084 717	1 172 928	979 341	946 933	928 782	617 897	1 213 276		
	7 572 434	424 131	845 194	1 103 995	1 154 675	992 730	987 498	869 086	1 195 125		
Udział w 2010 r./Share in 2010 (2010 = 100%)	100,0	5,6	11,1	14,6	15,2	13,1	13,1	11,5	15,8		

Źródło/Source: Powszechny Spis Rolny 2002 i 2010

poczęcie działalności do 70 tys. euro, w tym na kształcenie i korzystanie z usług doradczych. W przypadku państw członkowskich, w których gospodarstwa są niewielkie, próg ten będzie wynosił 25 ha.

Ideą nowych regulacji prawnych jest wyeliminowanie rolników nieprodukcujących na rynek, *stricte* niezajmujących się produkcją rolną, a także osób o zróżnicowanych dochodach, a jednocześnie otrzymujących płatności bezpośrednio. W polskich warunkach stosuje się różne pojęcia rolnik i zawód rolnika, które związane są przykładowo z ustawami o podatku rolnym, z ubezpieczeniami społecznymi rolników i podatkami od towarów i usług. Brak jednolitej definicji aktywnego zawodowo rolnika może stanowić przesłankę do trudności ustalenia rolników pretendujących do dopłat bezpośrednich [Giersz, Poślednik 2012].

Analizę aktywnego rolnika można dokonać przez pryzmat danych zawartych w spisach rolnych i wyciągnąć wnioski z perspektywy minionych lat (2002-2010). Aktywność jest wyznaczona już przez sam fakt dysponowania gospodarstwem rolnym, co obliuguje rolnika do określonego postępowania. Dodatkowymi kryteriami mogą być nakłady pracy w rolnictwie, osiągane dochody, typy gospodarstw rolnych i cechy osobowe rolnika.

Analiza aktywności ludności wiejskiej w ujęciu wieku i płci

Cechą opisującą populację aktywnych zawodowo jest wiek, który równolegle z podziałem na płeć pokazuje istniejące zróżnicowania. Na ogół, okres w życiu człowieka przypadający co najmniej do 20. roku życia jest poświęcony na naukę. Potem przychodzi okres aktywnej pracy, który kończy się przechodzeniem na rentę lub emeryturę. Społeczność obszarów wiejskich to osoby, których charakterystyka istotnie nie różni się od tej występującej wśród mieszkańców miast. Zarówno grupy wiekowe, jak i płeć, pokrywają się z krzywą grup wiekowych występujących poza środowiskiem wiejskim.

Analiza zbiorowości aktywnych zawodowo wskazuje, że najbardziej liczną grupę stanowiły osoby w wieku 25-44 lat (29,4%),

Tabela 2. Gospodarstwa rolne prowadzące działalność rolniczą według płci i wieku (2010 r.)
 Table 2. Agricultural holdings carrying agricultural activity according to sex and age (2010)

Wyszczególnienie/ <i>Specification</i>	Gospodarstwa ogółem/ <i>Total farms</i>	Gospodarstwa wiejskie według wieku właściciela/ <i>Farms by age of the owner</i>		
		poniżej 40 lat/ <i>up to 40 years</i>	40-64 lata/ <i>40-64 years</i>	65 i więcej lat/ <i>65 and more years</i>
Razem/ <i>Total</i>	1 891 065	472 125	1 210 307	208 633
Udział/ <i>Share [%]</i>	100,0	24,9	64,0	11,1
Mężczyźni/ <i>Men</i>	1 264 642	327 221	829 490	107 932
Udział/ <i>Share [%]</i>	100,0	25,9	65,6	8,5
Kobiety/ <i>Women</i>	626 423	144 905	380 817	100 701
Udział/ <i>Share [%]</i>	100,0	23,1	60,8	16,1

Źródło: jak w tab. 1

Source: see tab. 1

następnie w wieku 45-64 lat (25,4%). Dla mężczyzn w pierwszym analizowanym przedziale liczebność wzrastała do 30,6%, natomiast wskaźniki te dla kobiet spadły do 28,3%. W kolejnych grupach młodszego przedziału wieku liczebności wzrastały, ponieważ na rynek pracy wchodziły nowe roczniki młodzieży po zakończeniu nauki na różnych poziomach edukacji. W starszych grupach występowało zjawisko obniżania liczebności populacji, co miało związek z przechodzeniem w stan nieaktywności zawodowej.

Struktura pracujących mężczyzn i kobiet w rolnictwie była zbliżona do tej występującej w miastach. Proces aktywizacji zawodowej mężczyzn rozpoczynał się wcześniej niż kobiet. Praca w gospodarstwie rolnym często połączona była z zajęciami pozarolniczymi. Zjawisko to dotyczyło głównie osób wywodzących się z małych gospodarstw rolnych, których obszar nie wystarczał na pokrycie kosztów utrzymania rodziny. Wiek pracującego człowieka jest ważną kategorią w każdym zawodzie, jednak w środowisku wiejskim jest szczególnie brany pod uwagę. Wynika to ze specyfiki pracy w rolnictwie, jej różnorodności, pracy w pomieszczeniach zamkniętych i na otwartych przestrzeniach, w różnych warunkach atmosferycznych i o różnych porach roku. Kobiety w rolnictwie mają przypisane inne role – na ogół w obiegu gospodarskim – jednak w niektórych przypadkach wykonują czynności przypisane mężczyznom.

Gospodarstwa rolne są formą działalności rolniczej, w której samodzielność w rolnictwie osiąga się w późnym wieku. Zjawisko to wynika z długości pracy w rolnictwie, wieku przechodzenia na rentę i emeryturę, stanu zdrowia, dysponowania następcą i wieloma innymi czynnikami. Około 25% osób kierujących gospodarstwem rolnym było w wieku poniżej 40. lat, czyli w młodym wieku, według interpretacji stosowanej w Polsce i UE. Z tego tytułu osoby te mogą korzystać z wielu przywilejów ramach działań WPR, zwłaszcza z działania ułatwiającego start młodym rolnikom. Podobnie jak miastach, więcej kobiet było w wieku powyżej 65 lat (16,1%) w stosunku do mężczyzn (8,5%).

Okresy kierowania gospodarstwem rolnym

Innym zadaniem było zbadanie jak długo kierowane i zarządzane było gospodarstwo rolne przez daną osobę. Dzięki temu pośrednio otrzymuje się odpowiedź na pytanie o stabilność i trwałość funkcji kierowniczych w rolnictwie. Z jednej strony młodzi rolnicy są wspierani i premiiowani (w 2013 r. 75 tys. zł) przez działanie „Ułatwienie startu młodym rolnikom” zawartym w PROW 2004-2006, jak i PROW 2007-2013. Działanie to wspierało rotację pokoleń i sprzyjało przejmowaniu gospodarstw przez młodych następców, przygotowanych zawodowo do pełnienia samodzielnej roli w rolnictwie. Jednak bardzo ważne jest także doświadczenie i stabilność w zawodzie, które przekłada się na wyższą produktywność gospodarstw i większą zdolność do utrzymania się na rynku rolnym.

Pod pojęciem młody rolnik, według kryteriów UE, kryją się osoby do 40. roku życia, gdyż osoby te często uzyskują samodzielność dopiero w takim wieku. Stąd wsparcie w ramach działania „Ułatwienie startu młodych rolników” dotyczy takich osób, aby dać szansę osobom długo pracującym w rolnictwie, a proces dziedziczenia odbywa się po przejściu na rentę lub emeryturę rodziców.

Liczba młodych obejmujących gospodarstwa rolne spadła z 8,4 do 2,1%, ponadto zjawisko to wystąpiło przy ogólnym spadku liczby gospodarstw rolnych w wymienionym okresie. We wszystkich analizowanych grupach wiekowych w 2010 r. spadła liczba osób młodych w porównaniu do 2002 r. Dopiero w grupie osób kierujących gospodarstwami rolnymi powyżej 11 lat w 2010 r. zanotowano wzrost, przy czym największy w grupie osób kierujących 21 i dłużej (z 32,4 do 36,4%). Tendencja długookresowego kierowania gospodarstwem rolnym wzrosła po integracji Polski z UE, na co wpływ miały dopłaty bezpośrednie.

Tabela 3. Gospodarstwa rolne według lat prowadzenia gospodarstwa przez osobę kierującą

Table 3. Agricultural holdings according to years of their management by farmer

Okres prowadzenia gospodarstwa/ Years of farming	Rok/ Years	Liczba gospodarstw/ Number of farms	Udział/ Share [%]
Do 1 roku/Up to 1 year	2002	18 211	8,4
	2010	39 031	2,1
Od 2 do 5 lat/2 to 5 years	2002	298 051	13,7
	2010	221 870	11,7
Od 6 do 10//2 to 5 years	2002	396 181	18,2
	2010	327 394	17,3
Od 11 do 20//2 to 5 years	2002	595 992	27,3
	2010	615 386	32,5
Od 21 i więcej/21 and more years	2002	705 256	32,4
	2010	687 385	36,4
Razem/Total	2002	2 177 591	100,0
	2010	1 891 066	100,0

Źródło: jak w tab. 1

Source: see tab. 1

Podsumowanie

Polskie regulacje ustawowe nie są przygotowane pod względem prawnym do realizacji zadań wynikających z reformy wspólnej polityki rolnej na lata 2014-2020, w odniesienia do realizacji dopłat bezpośrednich dla czynnego, a przy tym aktywnego rolnika. Istnieją ustawy definiujące pojęcie rolnika, lecz są to określenia zróżnicowane. W przypadku ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego z 2003 r., rolnik indywidualny to osoba fizyczna, będąca właścicielem lub dzierżawcą nieruchomości rolnych o łącznej powierzchni do 300 ha, prowadząca osobiście gospodarstwo rolne i mająca kwalifikacje rolnicze [Dz.U. nr 64, poz. 592]. Według ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników z 1990 r., rolnik to pełnoletnia osoba fizyczna, prowadząca osobiście i na własny rachunek działalność rolniczą [Dz.U. 1991, nr 7, poz. 24]. Ustawa o podatku rolnym z 1984 r. mówi o podatniku podatku rolnego, którym jest m.in. właściciel lub samoistny posiadacz gruntów [Dz.U. 1984, nr 52, poz. 268].

Z przeglądu definicji rolnik nie można wyciągnąć wniosków, co kryje się pod pojęciem czynny zawodowo lub aktywny rolnik. Tę problematykę pozostawiła Komisja Europejska do rozstrzygnięcia państwom członkowskim. Nie do końca sprecyzowano, czy chodzi o aktywność ekonomiczną, zawodową, inwestycyjną, kredytową, czy chodzi o aktywność rolniczą i pozarolniczą. Miarą aktywności rolników może być np. dążenie i łatwość w pozyskiwaniu środków unijnych na rozwój obszarów wiejskich. Polskim problemem jest występowanie dużej liczby gospodarstw małych, poniżej 10 ha, które łączą działalność rolniczą z poszukiwaniem źródeł dochodów pozarolniczych. Ich działalność nie zawsze jest *stricte* rolnicza, co powoduje na wyeliminowanie beneficjentów dopłat bezpośrednich, którzy nie prowadzą czynnej działalności rolniczej.

Literatura

- Giersz Z., Poślednik A. 2012: *Definicja aktywnego rolnika w propozycji legislacyjnej Komisji Europejskiej – ocena polskiej perspektywy*, FAPA, Warszawa.
- Poczta W. (red). 2012: *Przestrzenne zróżnicowanie aktywności rolników w pozyskiwaniu środków unijnych na rozwój gospodarstw rolnych w Wielkopolsce na przykładzie działania Modernizacja gospodarstw rolnych*, Journal of Agribusiness and Rural Development, nr 3.
- Ustawa z dnia 11 kwietnia 2003 r. o kształtowaniu ustroju rolnego, Dz.U. Nr 64, poz. 592.
- Ustawa z dnia 15 listopada 1984 r. o podatku rolnym, Dz.U. 1984, nr 52, poz. 268.
- Ustawa z dnia 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników, Dz.U. 1991, nr,7, poz. 24.
- Wiatrak A.P. 2005: *Wiedza i kapitał intelektualny jako źródło nierówności gospodarczych i społecznych, Kapitał ludzki i intelektualny*, UR, Rzeszów.
- Wniosek rozporządzenia PE i Rady ustanawiające przepisy dotyczące płatności bezpośrednich dla rolników na podstawie systemów wsparcia w ramach wspólnej polityki rolnej, 2011: KOM(2011) 625, 2011/0280 (COD), {SEC(2011) 1153}, {SEC(2011) 1154}, Komisja Europejska, Bruksela.
- Wniosek rozporządzenia PE i Rady zmieniający rozporządzenie Rady (WE) nr 73/2009 w związku ze stosowaniem płatności bezpośrednich dla rolników w odniesieniu do roku 2013. 2011: COM(2011) 630, 2011/0286 (COD), Komisja Europejska, Bruksela.
- Wołoszyn J. 2004: *Wiedza istotnym zasobem w rolnictwie*, Problemy Rolnictwa Światowego, SGGW, Warszawa.

Summary

The paper presents main appearances of economic activity of rural inhabitants. The analysis was made because of project of changes in the system of direct payments proposed by the European Parliament and European Commission relying on introduction of definition of active and virtual farmer.

The research works covered all population of professional active farmers which position was analyzed on the background of all members of agricultural holdings. There were used data from materials of common agricultural censuses from 2002 and 2010. The research works focused on analyzes of chosen features of active farmers, like age and sex, education or period of farm management. The research showed that in rural areas there was the occurrence of large number of passive people who burden agricultural holdings. The managers of farms possess lower level of education comparing to total number of rural population

Adres do korespondencji
dr hab. Bartosz Mickiewicz, prof. nadzw. ZUT
Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie
Wydział Ekonomiczny, Katedra Nieruchomości, Agrobiznesu i Ekonomii Środowiska
Zakład Ekonomii Środowiska
ul. Żołnierska 47, 71-210 Szczecin
e-mail: bartosz.mickiewicz@zut.edu.pl